

Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

Το Ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων, το Δεκέμβριο του 1943, αποτελεί, αναμφίβολα, ένα από τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας και παράλληλα σηματοδοτεί διαχρονικά ένα από τα πιο στυγνά εγκλήματα των δυνάμεων κατοχής στην Ελλάδα, και γενικότερα στην Ευρώπη, κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.¹ Παρά την πάροδο σχεδόν εβδομήντα ετών από το μοιραίο εκείνο Δεκέμβριο του 1943, τα γεγονότα που εξελίχθηκαν και οδήγησαν τελικά στο Ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων παραμένουν ανεξίτηλα χαραγμένα στην ιστορική μνήμη.

Οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής στήριξαν την επιβολή της κυριαρχίας τους όχι μόνο στην υποταγή του λαού αλλά και στη συνεργασία των αρχών που εγκατέστησαν. Κάθε αντίσταση και κάθε αντίδραση τιμωρούνταν με αντίποινα που έλαβαν τη μορφή αθρόων εκτελέσεων ανθρώπων ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας και ολοσχερών καταστροφών περιουσιακών στοιχείων. Με βάση την αρχή αυτή, τα στρατεύματα κατοχής (γερμανικά, ιταλικά και βουλγαρικά) προέβησαν σε εγκλήματα και δηώσεις σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού, με δικαιολογία τη δράση των αντιστασιακών οργανώσεων. Τα εγκλήματα που διέπραξαν οι Γερμανοί αποτελούν ενιαίο και αναπόσπαστο μέρος της ναζιστικής αντίληψης περί ολοκληρωτικού πολέμου και διεξήχθησαν στο πλαίσιο της εκτέλεσης ενός προσυμφωνημένου και προμελετημένου σχεδίου τρομοκράτησης και εκμετάλλευσης των κατοίκων των κατεχόμενων περιοχών. Απώτερος σκοπός τους ήταν να εξαλείψουν κάθε μορφής αντίσταση που θα απειλούσε με άμεσο ή έμμεσο τρόπο την επιβολή και διατήρηση της εξουσίας τους.² Στο πλαίσιο αυτής της προσχεδιασμένης «πολιτικής» εκτελέστηκαν χιλιάδες όμηροι και κρατούμενοι που είχαν συλληφθεί για αντίποινα, εφαρμόστηκαν μέτρα αντεκδικήσεων, γκρεμίστηκαν πόλεις και χωριά, εξοντώθηκαν αναρίθμητοι αθώοι πολίτες σε μαζικές εκτελέσεις και καταστράφηκαν περιουσίες. Η ευθύνη των αθώων για «αδικήματα» που διέπραξαν άλλοι ήταν η επίσημη πολιτική και στάση των αρχών κατοχής, οι οποίες φρόντιζαν να υλοποιήσουν τις αποφάσεις, καθώς, όπως είναι γνωστό, οι Γερμανοί είχαν προσδιορίσει τους ομήρους ως κατοίκους μιας χώρας που εγγυώνται με τη ζωή τους την άψογη συμπεριφορά του πληθυσμού. Αυτό το δόγμα πήρε την επίσημη έγκριση το Σεπτέμβριο του 1941 με την έκδοση μιας γενικής διαταγής που έφερε την υπογραφή του Αρχηγού της Ανώτατης Διοίκησης της Βέρμαχτ, Στρατάρχη *Wilhelm Keitel*.³

Για τα εγκλήματα και τις δηώσεις σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού δεν υπήρξε άμεση και οργανωμένη καταγραφή ούτε κατά τη διάρκεια της κατοχικής περιόδου αλλά ούτε και αμέσως μετά την απελευθέρωση. Το 1973 η ΔΙΣ, σε μια προσπάθεια εμπλουτισμού του αρχείου της συγκεκριμένης περιόδου, με σκοπό τη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης, αιτήθηκε, με έγγραφό της προς το Υπουργείο Εσωτερικών, στη Διεύθυνση Τοπικής Αυτοδιοίκησης, την αποστολή στοιχείων από τα αρχεία δήμων και κοινοτήτων

¹ Ανάλογα εγκλήματα διαπράχθηκαν στο Κομμένο Άρτας, στο Δίστομο και σε άλλα μαρτυρικά χωριά της Ελλάδας, τα οποία, πιθανότατα, θα αποτελέσουν αντικείμενο έρευνας και συγγραφής μελλοντικών μονογραφιών, που θα προκύψουν από την εκμετάλλευση του τηρούμενου στη ΔΙΣ αρχειακού υλικού.

² Φλάισερ, Χ., «Απόλυτη γερμανική εξουσία» και το Λυκόφως της Κατοχής, 1943-1944», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', Αθήνα 2000, 48-56.

³ Ροδάκης, Π., *Καλάβρυτα 1941-1944. Η αντίσταση στην επαρχία. Το ολοκαύτωμα*, Αθήνα 1999, 524.

που αναφέρονται στη δραστηριότητα των κατοχικών δυνάμεων, στις δηώσεις και στα εγκλήματα που διεπράχθησαν, καθώς και στις συνθήκες διαβίωσης και στους τρόπους αντίδρασης των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Από τις 6.200 νομαρχίες, δήμους και κοινότητες (με το τότε ισχύον σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης) υπέβαλαν απαντήσεις οι 2.512. Από αυτές οι 1.618 περιείχαν στοιχεία, τα οποία σε ένα μεγάλο ποσοστό ήταν άνευ ιδιαίτερης ιστορικής αξίας. Το σύνολο των απαντήσεων ταξινομήθηκε κατά νομό και το περιεχόμενό τους κατηγοριοποιήθηκε όπως παρακάτω:

- Διαρπαγές ζώων, μηχανημάτων και υλικών.
- Διαρπαγές τροφίμων και λοιπών γεωργικών ή γαλακτοκομικών προϊόντων.
- Λεηλασίες καταστημάτων ή κατοικιών.
- Πυρπολήσεις και καταστροφές οικιών και κοινωφελών έργων.
- Στρατολογία για αναγκαστική εργασία.
- Συλλήψεις και βασανισμοί Ελλήνων.
- Συλλήψεις και μεταφορά Ελλήνων ως ομήρων σε εχθρική χώρα.
- Δολοφονίες συνεπεία βασανισμών ή εκτελέσεων.⁴

Ειδικότερα αναφέρεται ότι για το Νομό Αχαΐας εστάλησαν σαράντα τέσσερα έγγραφα, από δήμους ή κοινότητες. Από αυτά, εκμεταλλεύσιμα ιστορικά στοιχεία, επί του αντικειμένου, περιείχαν μόνο τα είκοσι, παρέχοντας πληροφορίες όπως περιληπτικά καταγράφονται παρακάτω:

- Κοινότητα Παγκρατίου: Καταστράφηκαν 4 καταστήματα, 150 οικίες, 1 δημοτικό σχολείο και 1 εξωκλήσι. Συνελήφθησαν και βασανίστηκαν 50 κάτοικοι και θανατώθηκαν δέκα. Σε αναγκαστική εργασία χρησιμοποιήθηκαν 400 κάτοικοι της κοινότητας.
- Κοινότητα Κομπηγαδίου: Πυρπολήθηκαν 50 οικίες και εκτελέστηκαν 5 άτομα. Μεγάλος αριθμός κατοίκων, με υποχρεωτική επιστράτευση, χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή χαρακωμάτων.
- Κοινότητα Χαλανδρίσης: Καταστράφηκαν 65 οικίες, 1 δημοτικό σχολείο και το κοινοτικό κατάστημα.
- Δήμος Πατρέων: Σύμφωνα με ονομαστική κατάσταση που υποβλήθηκε, εκτελέστηκαν συνολικά, από τις Γερμανικές και Ιταλικές Αρχές, εξήντα οκτώ πολίτες.
- Κοινότητα Συλιβαινωτίκων: Πυρπολήθηκαν 9 οικίες και φονεύθηκαν 18 κάτοικοι.
- Κοινότητα Σαγαϊκών: Έγιναν μεγάλες αρπαγές σε τρόφιμα και ζώα, πυρπολήθηκαν 2 δημοτικά σχολεία, συνελήφθησαν και βασανίστηκαν 50 άτομα, ενώ απεβίωσαν 5 άτομα συνεπεία βασανιστηρίων.⁵

Ιδιαίτερη αναφορά απαιτείται να γίνει για το Δήμο Καλαβρύτων, ο οποίος, κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής, γνώρισε τεράστιες απώλειες σε έμπυχο δυναμικό, απόρροια μαζικών εκτελέσεων αμάχων και ολοκληρωτικών καταστροφών. Λόγω καταστροφής των αρχείων του Δήμου τα στοιχεία αντλήθηκαν από δελτία πληροφοριών και από τον ημερήσιο Τύπο, καθώς και από το υπάρχον γερμανικό αρχειακό υλικό. Αποκορύφωμα της γερμανικής

⁴ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εθνική Αντίσταση, Φάκελοι Νομαρχιών, Φ1- Φ10.

⁵ Στο ίδιο, Φ2, Νομός Αχαΐας.

θηριωδίας υπήρξε η εκτέλεση 497 κατοίκων των Καλαβρύτων⁶ και άλλων 200 περίπου ατόμων από τα γύρω χωριά, πολλά από τα οποία πυρπολήθηκαν το Δεκέμβριο του 1943. Η τραγωδία αυτή αποτέλεσε ένα από τα αγριότερα ομαδικά εγκλήματα του ναζισμού εναντίον άοπλου πληθυσμού.

Μετά τη γερμανική κατοχή και την κατανομή των ζωνών επιρροής ανάμεσα σε Γερμανούς, Ιταλούς και Βούλγαρους, η Πελοπόννησος ανήκε περισσότερο στην ιταλική ζώνη επιρροής, με την παρουσία δύο μεραρχιών, της «Πιεμόντε» και της «Κάλιαρι», με έδρα την Πάτρα και την Τρίπολη αντίστοιχα, ενώ οι γερμανικές δυνάμεις (κυρίως τάγματα της 41ης Μεραρχίας Φρουρών με έδρα την Τρίπολη)⁷ ήταν ελάχιστες. Όλες οι παραπάνω δυνάμεις, μετά το Μάιο του 1943, τέθηκαν υπό τις διαταγές του *Karl von Le Suire*, διοικητή της 117 Μεραρχίας Κυνηγών. Η αυστριακή αυτή Μεραρχία, που υπαγόταν στο 68ο Γερμανικό Σώμα Στρατού, μεταστάθμευσε στην Πελοπόννησο, με έδρα την Τρίπολη, στις 5 Μαΐου 1943, για την καταπολέμηση της ανταρτικής δραστηριότητας και αποτελείτο από:

- Το 737 Σύνταγμα Κυνηγών, με έδρα την Καλαμάτα,
- το 749 Σύνταγμα Κυνηγών, με έδρα την Πάτρα,
- το 670 Σύνταγμα Πυροβολικού,
- το 117 Τάγμα Μηχανικού,
- την 117 Επιλαρχία και
- δύο λόχους Μεταφορών.⁸

Κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής κατοχής και ειδικότερα το 1943 η ευρύτερη περιοχή Αιγιαλείας - Καλαβρύτων υπήρξε πεδίο σημαντικής αντιστασιακής δράσης. Τα πολυάριθμα σαμποτάζ και οι ανταρτικές ενέδρες διαμόρφωσαν ένα γενικότερο κλίμα ανησυχίας και η κατατρόπωση των επαναστατικών ομάδων γύρω από τα Καλάβρυτα κρίθηκε από το γερμανικό Επιτελείο ως μια απολύτως απαραίτητη στρατιωτική αναγκαιότητα.⁹

Η Μάχη της Κερπινής στις 16-17 Οκτωβρίου 1943 μεταξύ του «Ανεξάρτητου Τάγματος Καλαβρύτων» του ΕΛΑΣ (μετέπειτα 2ο Τάγμα του 12ου Συντάγματος ΕΛΑΣ) και του 5/749 Λόχου Κυνηγών (Λόχος Schober), που είχε ως αποτέλεσμα την αιχμαλωσία ογδόντα ενός Γερμανών,¹⁰ ήταν η αφορμή για την Επιχείρηση «Καλάβρυτα» (Unternehmen "Kalavryta").

Η διαταγή για την επιχείρηση υπογράφηκε στις 25 Νοεμβρίου 1943 από τον διοικητή της 117 Μεραρχίας Κυνηγών και σκοπός της ήταν η εκκαθάριση του ορεινού όγκου του Χελμού από αντιστασιακές ομάδες, η αναζήτηση των Γερμανών αιχμαλώτων του Λόχου Schober και η τρομοκράτηση του πληθυσμού με εκτελέσεις αμάχων και λεηλασίες, προκειμένου να μην προσφέρουν υποστήριξη στους αντάρτες.¹¹ Η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε από 5 έως 15

⁶ Τα ονόματα των 497 εκτελεσθέντων αναγράφονται σε μνημείο στα Καλάβρυτα, στο κτήμα Καππή.

⁷ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εθνική Αντίσταση, Φ.925/Α/5, Γερμανικά στρατεύματα στην Ελλάδα.

⁸ Meyer, ό.π., 116 κ. εξ.

⁹ Πριν από την Επιχείρηση «Καλάβρυτα», είχαν ανάλογα προηγηθεί, για την καταπολέμηση των ανταρτών, οι επιχειρήσεις «Ανδρίτσα», «Χιονίστρα» και «Βυτίνα».

¹⁰ Ο αριθμός των αιχμαλώτων που βρέθηκαν στο Μάζι ήταν εβδομήντα πέντε, καθώς τρεις από αυτούς είχαν δολοφονηθεί στα Καλάβρυτα, ένας τραυματίας είχε παραμείνει στα Μαζέικα, ενώ δύο κατάφεραν να επιζήσουν και να διαφύγουν.

¹¹ Σύμφωνα με την παράγραφο *Γενικές Οδηγίες Μάχης* της απόρρητης διαταγής του 749 Συντάγματος Κυνηγών της 1ης Δεκεμβρίου 1943 για την Επιχείρηση «Καλάβρυτα». ΓΕΣ/ΔΙΣ «Επιχείρηση Καλάβρυτα», Αθήνα 2012, σελ 94, (Εγγράφο υπ' αριθ. 25): «Οι οικισμοί, από τους οποίους προήλθαν πυρά, πρέπει να ισοπεδωθούν, ενώ οι άνδρες να τυφεκισθούν».

Δεκεμβρίου του 1943 και υπήρξε μία από τις πιο απάνθρωπες της Βέρμαχτ όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη γενικότερα. Οι γερμανικές δυνάμεις χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες μάχης, συνολικής δύναμης 3.000 ανδρών, και ξεκίνησαν αντίστοιχα από την Πάτρα, το Αίγιο και τη Βυτίνα, έχοντας η καθεμία διαφορετικό βάθος δράσης. Κατά τη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, τα χωριά και οι κάτοικοι της περιοχής γνώρισαν την αγριότητα των γερμανικών αντιποίνων και ιδιαίτερα μετά τις 8 Δεκεμβρίου, όταν έγινε γνωστό ότι εβδομήντα πέντε Γερμανοί αιχμάλωτοι εκτελέστηκαν από τους αντάρτες στην τοποθεσία Μαγέρου κοντά στο χωριό Μάζι, οπότε τα γερμανικά τμήματα, με επικεφαλής τον Ταγματάρχη Hans Ebersberger, αφάνισαν πλέον τα πάντα στο πέρασμά τους.¹² Στις 8 Δεκεμβρίου έκαψαν ολοσχερώς τους Ρογούς, την Κερπινή, την Άνω και Κάτω Ζαχλωρού, εκτελώντας άνδρες και παιδιά. Επιπλέον, εκτελέστηκαν δεκαέξι άτομα στη Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου και δέκα μοναχοί στη θέση Ψηλός Σταυρός. Την επόμενη ημέρα κατέκαψαν τα χωριά Σούβαρδο και Βραχί, ενώ αποκορύφωμα της επιχείρησης αποτέλεσε, στις 13 Δεκεμβρίου, η λεηλασία, πυρπόληση και ολοκληρωτική καταστροφή των Καλαβρύτων και, τέλος, η εκτέλεση όλου του ανδρικού πληθυσμού της πόλης, ηλικίας από δεκατεσσάρων ετών και άνω, στη Ράχη του Καππή.¹³ Το ολοκαύτωμα συνεχίστηκε και την επόμενη ημέρα στο χωριό Βισοκά και στο ιστορικό Μοναστήρι της Αγίας Λαύρας, όπου και έπεσε η αυλαία της επιχείρησης.

Οι Γερμανοί εισήλθαν στα Καλάβρυτα στις 9 Δεκεμβρίου 1943. Την έντονη ανησυχία των κατοίκων κατεύνασαν οι διαβεβαιώσεις του Γερμανού διοικητή ότι δε θα διέτρεχαν κανένα κίνδυνο. Μάλιστα, ορισμένοι Καλαβρυτινοί που είχαν εγκαταλείψει την πόλη από το φόβο αντιποίνων επέστρεψαν στα σπίτια τους.¹⁴ Οι Γερμανοί προχώρησαν αρχικά στην πυρπόληση οικιών που ανήκαν σε μέλη αντιστασιακών οργανώσεων. Στη συνέχεια αναζήτησαν την τύχη των Γερμανών τραυματιών της μάχης της Κερπινής και στις 12 του μηνός άρχισαν να ετοιμάζουν την αποχώρησή τους.

Όμως, το πρωί της 13ης Δεκεμβρίου, ημέρα Δευτέρα, χτύπησαν οι καμπάνες της κεντρικής εκκλησίας και δόθηκε διαταγή να συγκεντρωθούν όλοι οι κάτοικοι στο δημοτικό σχολείο,¹⁵ αφού πάρουν μαζί τους μία κουβέρτα και τρόφιμα μίας ημέρας. Στη συνέχεια, οι γυναίκες, τα παιδιά και οι λιγοστοί υπερήλικες της πόλης κλείστηκαν σε αίθουσες διδασκαλίας, ενώ όλοι οι άνδρες από 14 έως 65 ετών οδηγήθηκαν σε φάλαγγες σε κοντινή επικλινή τοποθεσία, τη Ράχη του Καππή. Ο χώρος ήταν προσεκτικά επιλεγμένος, καθώς η αμφιθεατρική του διαμόρφωση δε θα επέτρεπε σε κανέναν να γλιτώσει από τις ριπές των πολυβόλων που είχαν τοποθετηθεί περιμετρικά. Το μεσημέρι της ίδιας ημέρας, με τη ρίψη φωτοβολίδων, δόθηκε το σύνθημα της εκτέλεσης. Οι ριπές των πολυβόλων θέρισαν τους Καλαβρυτινούς. Το έγκλημα ολοκληρώθηκε με τις χαριστικές βολές στους επιζώντες. Τελικά, διασώθηκαν δεκατρία άτομα που «θάφτηκαν» κάτω από τα σώματα των

¹² Παράλληλα με την Επιχείρηση «Καλάβρυτα», πραγματοποιήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή οι επιχειρήσεις «Βουβάλι» και «Καρδερίνα».

¹³ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εθνική Αντίσταση, Φ.909Α/Α/7α, Δελτία Πληροφοριών Σφαγής Καλαβρύτων, 16 Δεκεμβρίου 1943.

¹⁴ Στο ίδιο, Φ.909Α/Α/7γ, «Ανταρτική κίνηση», Δεκέμβριος 1943.

¹⁵ Από το 1993, έτος συμπλήρωσης πενήντα ετών από το Ολοκαύτωμα, στεγάζεται στο ιστορικό κτήριο το Μουσείο των Καλαβρύτων (Μουσείο Θυσίας Καλαβρυτινών).

εκτελεσθέντων.¹⁶ Στο δημοτικό σχολείο τα γυναικόπαιδα έζησαν στιγμές αγωνίας και τρόμου, καθώς οι φλόγες έζωναν το κτήριο. Σπάζοντας πόρτες και παράθυρα κατάφεραν να ξεφύγουν και αναζήτησαν τους οικείους τους. Ανηφορίζοντας προς τον αγρό όπου οι Γερμανοί είχαν οδηγήσει τους άνδρες αντίκρισαν το φρικιαστικό θέαμα πατεράδων, γιων και αδελφών που κείτονταν νεκροί.¹⁷ Το δράμα ολοκληρώθηκε τις επόμενες ημέρες, με τις Καλαβρυτινές να σκάβουν πρόχειρους τάφους για να θάψουν τους νεκρούς τους. Με τις κουβέρτες που είχαν μαζί τους, μετέφεραν ορισμένους στο νεκροταφείο, ενώ άλλους τους έθαψαν στο λόφο.

Στην Τελική Αναφορά Πεπραγμένων της 117 Μεραρχίας Κυνηγών της 19ης Ιανουαρίου 1944 αναφέρεται ότι καταστράφηκαν εικοσιτέσσερα χωριά και τρεις μονές, οι εκτελέσεις, δε, ανήλθαν σε 696 άτομα. Η επιχείρηση ολοκληρώθηκε στις 14 Δεκεμβρίου 1943 και οι γερμανικές μονάδες επέστρεψαν στη βάση τους.

«Ως πράξη αντιποίνων για τη δολοφονία των 75 αιχμαλώτων του Λόχου Schober διατάχθηκε ο τυφεκισμός του ανδρικού πληθυσμού και η πυρπόληση όλων των οικισμών στην περιοχή της επιχειρήσεως.

Στις 14.12.43 η επιχείρηση έληξε και οι μονάδες επέστρεψαν στα στρατόπεδα.

1.) Απώλειες εχθρού: 17 νεκροί, πολλοί τραυματίες.

2.) Φίλιες απώλειες: 13 νεκροί, 12 τραυματίες.

3.) Αντίποινα

Οι ακόλουθοι οικισμοί καταστράφηκαν:

Ρογοί, Κερπινή, σιδηροδρομικός σταθμός Κερπινής, Άνω Ζαχλωρού, Κάτω Ζαχλωρού, Σούβαρδο, Βραχνί, Καλάβρυτα, Μονή Μεγάλου Σπηλαίου, Μονή [Αγίας] Λαύρας, Αγ. Κυριακή, Αυλές, Βισοκά, Φτέρη, Κλαπατσούνα, Πυργάκι, Βάλτσα, Μελίσσια, Μονή Ομπλού, Λαπαναγοί, Μάζι, Μαζέικα, Παγκράτι, Μορόχοβα, Δερβέني, Βάλτος, Πλανητέρο, Καλύβια (4 χλμ. Δ των Μαζέικων).

*696 Έλληνες τυφεκίσθηκαν».*¹⁸

Συνταγματάρχης (ΠΒ) Ιωάννης Γεμενετζής
Ιστορικός - Υποδιευθυντής ΓΕΣ/ΔΙΣ

¹⁶ Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Εθνική Αντίσταση, Φ.909Α/Β/10, Δημοσιεύματα Αθηναϊκού και περιοδικού Τύπου για την σφαγή των Καλαβρύτων, 1970-1974.

¹⁷ Στο ίδιο, Φ.909Α/Α/7β, «Ανταρτική κίνηση», 28 Δεκεμβρίου 1943.

¹⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, «Επιχείρηση Καλάβρυτα», Αθήνα 2012, σελ 138,(Έγγραφο υπ' αριθ. 42).